

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.27>

Хайнацький Є.С.

*кандидат юридичних наук, суддя,
Печерський районний суд міста Києва*

МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЗАСУДЖЕНИМИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасна кримінально-виконавча система України зорієнтована на гуманізацію виконання та відбування кримінальних покарань відповідно до європейських вимог, удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування установ виконання покарань в Україні щодо виправлення, ресоціалізації та реінтеграції засуджених у суспільство після звільнення.

Звичайно, умови правового режиму воєнного стану, недофінансування кримінально-виконавчої системи України, порушення прав і свобод зауждених в установах виконання покарань, значною мірою підсилюють криміналізацію в серед зауждених під час відбування покарань, що у сукупності створюють умови для вчинення ними нового кримінального правопорушення.

Метою статті є розгляд методики наукового дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України та обґрунтування на основі висновків про її удосконалення.

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, серед напрямків наукових знань, вагоме місце займає дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України, що і викликало актуальність наукової статті. Вагомий внесок у проблему дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України внесли вітчизняні вчені, серед яких:

К. А. Автухов, А. І. Богатирьов, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Л.Ф.Гула, В. К. Грищук, І. М. Даньшин, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. І. Іваньков, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, І. О.Колб, І. М. Копотун, Д.В. Колодчин, О. В. Лисодед, Л.О. Мостепанюк, П. П. Михайленко, Ю. В. Орел, М. С. Пузирьов, Ян. В. Стрелюк, А. Х. Степанюк, О.В. Хорошун, П. Л. Фріс, О. О. Шкута, та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на те, що в більшості сучасних досліджень вітчизняних вчених пенітенціарного спрямування ми знаходимо наукове обґрунтування власного предмету дослідження з урахуванням методики, яка передбачає власний інструмент попереднього переосмислення успадкованого філософського світогляду на явища і процеси, що вивчаються в пенітенціарній сфері України.

А тому, пізнавальні проблеми наукового дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України, набувають особливої актуальності, оскільки об'єктивно виникає потреба й у визначенні його методологічного інструментарію.

Згідно з тлумачним словником, категорія «методика» наголошує на тому, «що методика має декілька значень: 1) сукупність взаємзв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; 2) документ, який описує послідовність методів, правил і засобів виконання роботи; 3) вчення про

методи викладання певної науки, предмета» [1, с. 664].

Схоже міркування з цього приводу висловив вітчизняний вчений А.А. Вознюк, який у власному дослідженні наголошує на тому, «що методика стосується не всієї науково-дослідної діяльності, а кожної окремо взятої наукової роботи. Отже, за визначенням вченого методика – це сукупність системи методів, які застосовують у певному дослідженні» [2, с. 20].

Поділяючи позицію вченого ми дотримуємося думки, що методика дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України – це комплексна система наукового пошуку предмету нашого дослідження.

Вітчизняні кримінологи О. М. Джужа та В. В. Василевич розглядають методику запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України як систему певних теорій, що виступають як керівний принцип, знаряддя наукового аналізу, засіб реалізації вимог цього аналізу [3, с. 22].

Інший вітчизняний вчений О. М. Литвинова вважає, що методика дослідження передбачає розробку, з одного боку, основоположних підходів, прийомів формування та розвитку кримінологічної теорії, а з іншого – застосування спеціально-наукових методів, завдяки яким розкривається сутність предмету дослідження [4, с. 7].

Цікаві судження з цього приводу ми знаходимо у працях вітчизняного кримінолога В. М. Дрьоміна, який вважає, що предметна злочинна діяльність виявляється також в тому, що злочинність чинить зворотний вплив на суспільство. Більше того, як зазначає вчений вона є глибоко імплементованою в соціальну тканину суспільства – економічні, політичні, соціальні відносини [5, с. 229–300].

Варто також звернути увагу на методологічний напрям дослідження, як-от генеалогія, яка на думку вітчизняного вченого Ю. В. Орлова полягає у зорієнтованості, спря-

мованості дослідження на виявлення як внутрішніх (самодетермінація), так і зовнішніх факторів злочинності, що відтворюються здебільшого у сфері політичних взаємодій, хоча і не обмежуються ними [6, с. 86].

Ураховуючи наведені методологічні підходи, можемо констатувати, що методику наукового дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України слід розглядати, як багаторівневу систему наукового пошуку, оскільки завдяки їй ми практично використовуємо весь методологічний арсенал предметної діяльності не лише у кримінальній, кримінально-виконавчій науці, а й у кримінологічній також.

Звичайно ми погоджуємося, що методика нашого дослідження не може бути обмежена використанням виключно методів вивчення. Хоча як зауважують вітчизняні вчені О. М. Джужа, В. В. Василевич загально-визначеними є положення, що метод визначається предметом та завданнями дослідження. Водночас учені доходять висновку, що багато залежить не тільки від предмета, але й від його розуміння, тобто від теорії предмета. Тому не випадково, що кожній теорії притаманний свій метод, що він не тільки спосіб дослідження, але й теорія [3, с. 21].

Отож, йдеться про певний методологічний підхід у визначенні предмета нашого дослідження, тому ми ставимо завдання застосувати такий методологічний інструментарій, який надасть нам нові знання про предмет нашого дослідження і результати його пізнання для теорії і практики.

Разом з методика наукового дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України розглядається нами з використанням певні методологічних елементів, які як зауважує вітчизняний вчений М. С. Кельман включають в себе наступні елементи: а) науку; б) шлях до неї; в) спосіб використання цього шляху як дії (роботи) з метою встановлення істинності, правильності пізнання [7, с. 7].

Провідними ознаками методології в науковому пізнанні, на думку вітчизняної вченої В. С. Батиргарєєвої, є: а) фундаментальність, оскільки питання методологічного плану порушуються кожного разу в процесі проведення будь-якого кримінологічного дослідження; б) інтегративність, яка виявляється в тому, що методологічне знання складається з концептуальної та процедурної підстав; в) її керівний характер, тому що вона спрямовує весь перебіг наукового дослідження [8, с. 80–81].

Отже, вірно обрана методика дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України не тільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта і предмета дослідження, а й є необхідним елементом наукового пошуку тих питань, які є актуальними для проведення дослідження.

З огляду на викладене, ми розглядаємо методику дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України як процес становлення нового пізнання проблеми, що є предметом дослідження і являє собою певну систему принципів, знаряддя та засобів пізнання про запобігання вчинення засудженими в місцях несвободи ДКВС України нового кримінального правопорушення.

Водночас вироблення нами методики дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України, сприяє на науковій основі здійснювати комплексне та системне її вивчення, а також створює передумови конструктивне розв'язання завдань дослідження. На цій платформі стоять і вітчизняні вчені А. Я. Баскатова, Н. В. Туленко, які вважають, що «прирошення знання про предмет дослідження відбувається саме за відповідними принципами й закономірностями, що належать до царини методології наукового пізнання [9, с. 72].

З огляду на зазначене, у конкретних наукових працях вітчизняних вчених ми знаходимо

власне розумінні не тіли методика, а і методології дослідження. Так, вітчизняний вчений М. С. Кельман під методологією розуміє складний соціокультурний феномен, у якому яскраво відображається специфіка пізнавального дискурсу сучасності. Властиво вона виходить за межі наукового пізнання, миследіяльнісно обіймаючи увесь соціокультурний світ у його мультипроблемності, багатопредметності, конкретно-історичному часописі. А це означає, як зауважує вчений, що її цікавить те, як чи у який спосіб діють люди, з одного боку, за законами соціальності, з іншого – за законами культури або змісту [10, с. 32].

Натомість термін «методологія» за визначенням вітчизняного вченого В. В. Шаблистого розуміється як теорія людської діяльності пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, але й виробництво. Звідси виходить, що методологія – теорія людської діяльності [11, с. 6].

Зокрема, Г. В. Гребеньков та Є. С. Назимко вважають, що у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення змісту поняття «методологія» і, наводячи існуючі точки зору стосовно її змістовного навантаження та визначень з позицій наукознавства, філософії, теорії держави та права, припускають, що методологія – це вчення про метод наукового пізнання і практичного перетворення дійсності, а метод, система методів – це сукупність засобів і прийомів дослідження. При цьому, найважливішим завданням методології вони вбачають вивчення закономірностей розвитку засобів і прийомів дослідження, їх взаємного впливу, диференціації та субординації [12, с. 22–25].

Заразом ми підтримуємо позицію академіка А. П. Закалюка стосовно того, що вищою формою пізнання є наукове знання, що є результатом наукового дослідження, яке відрізняється від інших форм пізнання своїми якісними ознаками, а саме:

а) воно завжди є цілеспрямованим, тобто здійснюється не стихійно, а за поставленою метою;

б) це пізнання є системним, тобто певним чином забезпечується упорядкованістю, через що наукове пізнання, як правило, системно закономірне;

в) системність та упорядкованість роблять наукове знання контрольованим, тобто завжди є можливість перевірити його адекватність, відповідність сучасному рівню наукових знань;

г) результатом наукового пізнання, як правило, є визначення (або підтвердження) певних закономірностей, теорій, понять, наукових фактів;

д) наукове дослідження завжди має методичне забезпечення;

е) якщо розглядати наукове пізнання як певну систему, то саме науковий метод є в ній системоутворюючим елементом, у зв'язку з яким та у залежності від якого перебувають усі інші елементи, зокрема й результат наукового пізнання [13, с. 96–97].

Крім цього, важливе значення для нашого дослідження має і наукова позиція О. П. Рябчинської про те, що в сучасній методології юридичної науки, наявними є не тільки кризисні явища, які пов'язані з поширеністю досліджень суто описового характеру, що зводяться до коментування правових актів, через

що це не має відповідної наукової цінності, але й відсутні чіткі уявлення про методологічний інструментарій конкретно-наукових досліджень, включаючи й сферу виконання покарань [14, с. 11].

Вітчизняний вчений А. І. Богатирьов пропонує створити нову дослідницьку методику про злочинність в місцях несвободи ДКВСУ-країни, сутність якої має окреслюватися загальносоціальними, спеціально-кримінологічними та індивідуально-профілактичними заходами її запобігання, цілями функціонування суб'єктів запобіжної діяльності [15, с. 8].

Висновок. Узагальнюючи думки вітчизняних вчених вважаємо за доцільне запропонувати науковій спільноті авторське визначення методики запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України – це комплексна система наукового пізнання про методи, способи та принципи наукового аналізу про пенітенціарну злочинність у місцях несвободи ДКВСУкраїни, завдяки чому створюється кримінологічна платформа для подальшого наукового пошуку її запобігання серед засуджених в установах виконання покарань в Україні.

Анотація

У статті зазначено, що сучасна кримінально-виконавча система України зорієнтована на гуманізацію виконання та відбування кримінальних покарань відповідно до європейських вимог, удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування установ виконання покарань в Україні щодо виправлення, ресоціалізації та реінтеграції засуджених у суспільство після звільнення. Звичайно, умови правового режиму воєнного стану, недофінансування кримінально-виконавчої системи України, порушення прав і свобод зауджених в установах виконання покарань, значною мірою підсилюють криміналізацію в серед зауджених під час відбування покарань, що у сукупності створюють умови для вчинення ними нового кримінального правопорушення. У статті доведено, що вірно обрана методика дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України не тільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта і предмета дослідження, а й є необхідним елементом наукового пошуку тих питань, які є актуальними для проведення дослідження. Зазначено, що методику дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України ми розглядаємо, як процес становлення нового пізнання проблеми, що є предметом дослідження і являє собою певну систему принципів, знаряддя та засобів пізнання про запобігання вчинення засудженими

в місцях несвободи ДКВС України нового кримінального правопорушення. Завдяки методики дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України, доведено, що вона сприяє на науковій основі здійснювати комплексне та системне її вивчення, а також створює передумови конструктивне розв'язання завдань дослідження. Узагальнення думок вітчизняних вчених щодо методики запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються засудженими в установах виконання покарань України дозволило запропонувати науковій спільноті її авторське визначення – це комплексна система наукового пізнання про методи, способи та принципи наукового аналізу про пенітенціарну злочинність у місцях несвободи ДКВС України, завдяки чому створюється кримінологічна платформа для подальшого наукового пошуку її запобігання серед засуджених в установах виконання покарань в Україні.

Ключові слова: методика, методологія, дослідження, кримінальне правопорушення, засуджені установи, покарання, персонал, запобігання.

Khainatskyi Ye.S. Methodology of scientific research of criminal offenses committed by convicts in penal institutions in Ukraine

Summary

The article states that the modern criminal-executive system of Ukraine is focused on the humanization of the execution and serving of criminal punishments in accordance with European requirements, as well as on the improvement of the regulatory and legal framework for the functioning of penal institutions in Ukraine with regard to the correction, resocialization, and reintegration of convicts into society after release. Of course, the conditions of the legal regime of martial law, underfunding of the criminal-executive system of Ukraine, and violations of the rights and freedoms of convicts in penal institutions significantly intensify criminalization among convicts during the serving of sentences, which, in aggregate, create conditions for them to commit new criminal offenses. The article proves that a correctly chosen methodology for the study of criminal offenses committed by convicts in penal institutions of Ukraine not only creates effective and optimal conditions for understanding the content of the object and subject of the research but is also a necessary element of scientific inquiry into issues that are relevant for the study. It is noted that the methodology for studying criminal offenses committed by convicts in penal institutions of Ukraine is regarded as a process of forming new knowledge of the problem that is the subject of the study. It represents a certain system of principles, tools, and means of cognition regarding the prevention of new criminal offenses committed by convicts in places of deprivation of liberty of the State Criminal-Executive Service of Ukraine. Thanks to the methodology of studying criminal offenses committed by convicts in penal institutions of Ukraine, it has been proven that it contributes, on a scientific basis, to conducting a comprehensive and systematic study, as well as creating the prerequisites for a constructive solution to the research tasks. The generalization of the views of domestic scholars on the methodology of preventing criminal offenses committed by convicts in penal institutions of Ukraine made it possible to propose to the scientific community the author's definition: it is a comprehensive system of scientific knowledge about the methods, means, and principles of scientific analysis of penitentiary crime in the places of deprivation of liberty of the State Criminal-Executive Service of Ukraine, which creates a criminological platform for further scientific inquiry into its prevention among convicts in penal institutions in Ukraine.

Key words: methodology, research, criminal offense, convicts, penal institutions, punishment, staff, prevention.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод, доп. та CD)/ уклад. і голов. ред В.Т. Бусел. Київ ; Іпінь : Перун. 2009.
2. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
3. Кримінологія. Академічний курс / кол. авт.; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Кондор, 2018. 588 с.
4. Кримінологія : підручник/ О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. К.: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
5. Дрьомін В. М. Діяльнісна методологія у вивченні злочинності. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 74. С. 295–302.
6. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 656 с.
7. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культура дослідника : навч. посіб. для аспірантів та магістрів. Львів, 2017. 220 с.
8. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
9. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: учеб. пособ. 2-е изд., испр. К.: МАУП, 2004. 154 с.
10. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.
11. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2015. 420 с.
12. Гребеньков Г. В., Назимко Є. С. Методологія кримінально-правових досліджень: наук.-пр. акт. посіб. Донецьк: «Цифрова типографія», 2012. 134 с.
13. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3 : Практична кримінологія. 320 с.
14. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні : поняття, значення та принципи побудови : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвес-трейд, 2013. 448 с.
15. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи України : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.